Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne
Oddział w Lublinie

NAJWAŻNIEJSZE ODKRYCIA ARCHEOLOGICZNE W POLSCE ŚRODKOWOWSCHODNIEJ w 1985 r.

(Wystawa-Lublin, Zamość, Chełm)

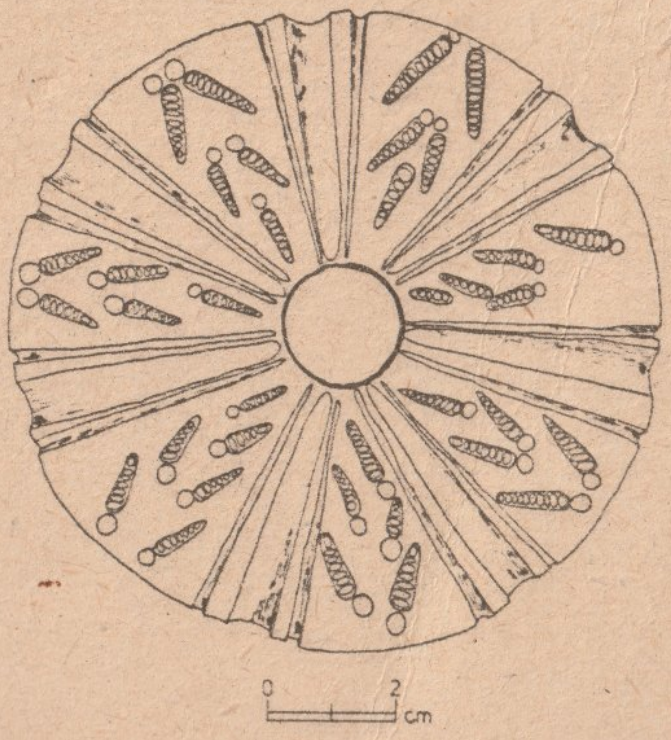

LUBLIN 1985

Organizatorzy wystawy:

Archeologiczny Ośrodek Badawczo-Konserwatorski w Lublinie
Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków w Chełmie
Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków w Tarnobrzegu
Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków w Zamościu
Katedra Archeologii UMCS w Lublinie
Lubelski Oddział Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego
Muzeum Okręgowe w Chełmie
Muzeum Okręgowe w Lublinie
Muzeum Okręgowe w Zamościu
Muzeum Regionalne w Kraśniku
Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska PKZ, Oddział w Zamościu

Na okładce rysunek ornamentu z dolnej części naczynia z Gródka nad Bugiem

Ryciny wykonali: A. Bronicka, A. Bronicki, S. Jastrzębski, R. Joć, S. Kadrow, J. Kącki, E. Kokowska, U. Kurzątkowska, J. Kuśnierz, J.Libera, J. Niedźwiedź, J. Nogaj, A. Zakościelna.

Wystawa prezentuje wyniki prac wykopaliskowych prowadzonych w sezonie letnim 1985 roku, z terenu Polski środkowowschodniej: woj. lubelskiego, chełmskiego, zamojskiego i północnej części tarnobrzeskiego. Badaniami archeologicznymi objęto około 30 stanowisk. Większość była kontynuacją badań rozpoczętych w latach poprzednich, na kilku stanowiskach prace dopiero podjęto.

Zabytki przedstawione na wystawie ułożono w porządku chronologicznym, t.zn. od najstarszych z epoki kamienia do najmłodszych z czasów nowożytnych.

Epokę kamienia prezentują zabytki kultur mezolitu i neolitu. Mezolit datowany jest na ziemiach polskich w przybliżeniu na lata 8000-4500 p.n.e. W tym czasie nastąpiły wielkie przemiany środowiska naturalnego, spowodowane wycofaniem się lodowca na teren Skandynawii. Miejsce tundry zajmowały kolejno: tajga oraz lasy mieszane i liściaste, w dużej mierze przypominające współczesne formacje roślinne. Człowiek, który żył na naszych ziemiach w warunkach klimatu cieplejszego i wilgotniejszego niż obecnie, zajmował się zbieractwem i łowiectwem. Posługiwał się on strzałami uzbrojonymi w grociki o zgeometryzowanych kształtach, łukiem i narzędziami krzemiennymi. Przykładem tego typu narzędzi na wystawie są: drapacze, wiory, rylec i wiórowiec /ryc. 1 / pochodzące z osady wydmowej w Barakach Nowych /stan. 25/.

Neolit - przypadający na terenie Polski w przybliżeniu na lata 4500-1800 p.n.e. - stanowi okres o rewolucyjnym wręcz znaczeniu dla dziejów ludzkości. Wiąże się to ze zmianą charakteru gospodarki, z przysawającego na wytwórczy. Decyduje o tym pojawiająca się uprawa zbóż i hodowla zwierząt oraz powszechne użycie lepionej ręcznie ceramiki. Najstarsi rolnicy przybywają na nasze ziemie z terenów Kotliny Karpackiej i zasiedlają w pierwszej kolejności bardzo urodzajne obszary lessowe. Napływ tej ludności odbywał się kilkoma etapami. Pierwszy z nich odpowiada ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej, na ślady której natrafiono w Wieniawce /stan. 6/. Kolejny chronologiczny etap wyznacza pojawienie się ludności kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej. Grób należący do tej kultury odkryto w Gródku nad Bugiem /stan. 1C/. W dobrze zachowanej jamie grobowej znaleziono szkielet dorosłego mężczyzny, ułożony na prawym boku, głową skierowany na południe. Zmarły miał ręce ugięte w łokciach, z dłońmi złożonymi przy twarzy, a nogi podkurczone. Wyposażenie grobu składało się z naczyń - trzy ustawione były przy stopach, a dwa za głową zmarłego oraz dwóch grocików krzemiennych, złożonych w okolicy lewego biodra /ryc. 2/.

W środkowym neolicie, około 3300-2500 p.n.e., nastąpiła krystalizacja i stopniowy rozwój kultury pucharów lejkowatych. Intensywnie rozwijało się rolnictwo i hodowla, zwiększył się areał ziemi pozyskiwanej pod uprawę. Powstały liczne osady, które na obecnym etapie badań rozpoznano stosunkowo dobrze archeologicznie. Ubiegłoroczny sezon badawczy przyniósł kilka nowych, ciekawych odkryć. Należą do nich m.in. znaleziska miniaturowych naczyniek

Wybór mezolitycznych narzędzi krzemiennych:

1 - 3 - drapacze
4 - 8 - skrobacze
9 - rylec
10 - wiór retuszowany
11-14 - fragmenty wiórów
15 - odłupek kamienny

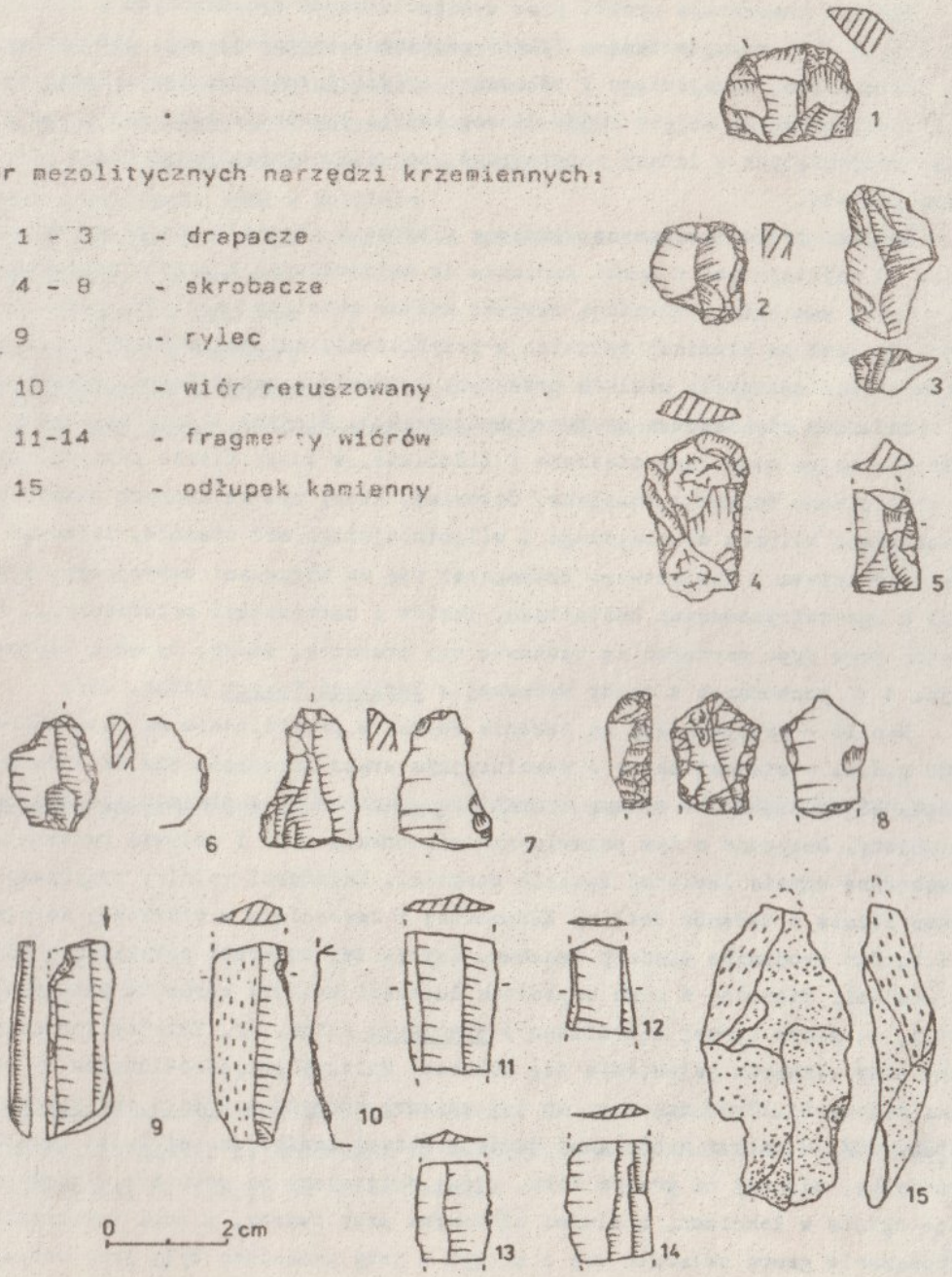

Ryc.1. Baraki Nowe - materiał z krzemienicy

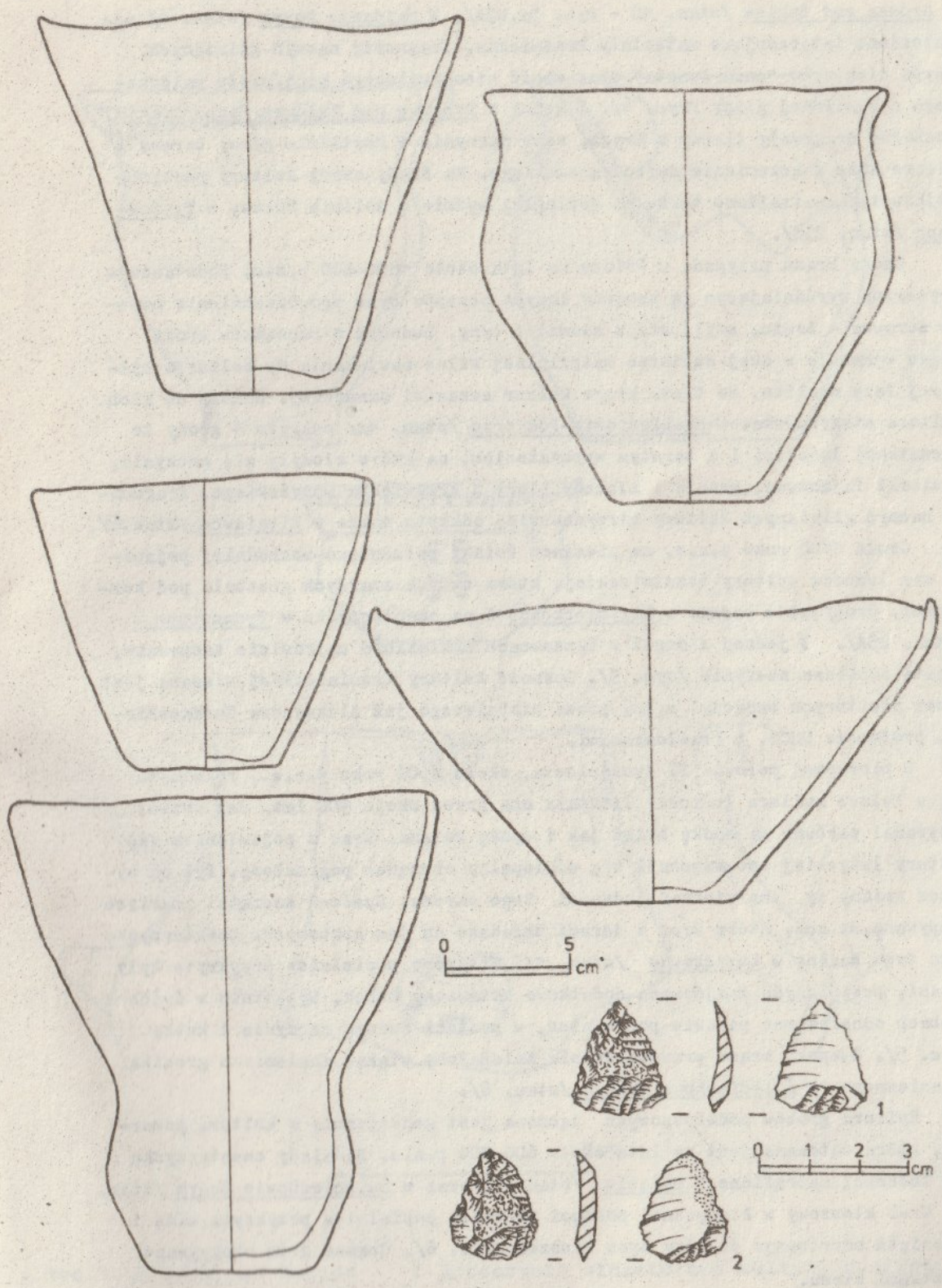

Ryc.2. Gródek nad Bugiem - wyposażenie szkieletowego grobu kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej

z Gródka nad Bugiem /stan. 1C - ryc. 3a,b,c/. W Majdanie Nowym /stan. 1/ odnaleziono interesujące materiały krzemienne, fragmenty naczyń glinianych, wśród nich ucho "ansa lunata" oraz część nieokreślonego przedmiotu walcowatego z wypalonej gliny /ryc. 4/. Z kolei z Dąbrowy nad Zalewem Zamborzyckim pochodzą fragmenty flaszy z kryzą, ucho naczynia w kształcie głowy barana i liczne noże z krzemienia świeciechowskiego. Na ślady osady kultury pucharów lejkowatych natrafiono także na rozległej wydmie w dolinie Huczwy w Tyszowcach /stan. 25B/.

Epoka brązu przypada w Polsce na lata około 1800-600 p.n.e. Podstawowym kryterium wyróżniającym ją spośród innych okresów było upowszechnienie nowego surowca - brązu, czyli stopu miedzi i cyny. Ludność z początków epoki brązu wykazuje w swej kulturze materialnej silne nawiązania do kultur schyłkowej fazy neolitu, do t.zw. kręgu kultur ceramiki sznurowej. Należy do nich kultura strzyżowska. W Hrubieszowie-Podgórzu /stan. 1A/ odkryto 4 groby ze szczątkami ludzkimi i z bogatym wyposażeniem, na które złożyły się naczynia, paciorki fajansowe, grocik i złamany sierp z krzemienia wołyńskiego. Fragmenty naczyń glinianych kultury strzyżowskiej odkryto także w Wieniawce /stan.6/.

Około 1600 roku p.n.e. na ziemiach Polski południowo-wschodniej pojawiła się ludność kultury trzcinieckiej, która swoich zmarłych grzebała pod kurhanami. Groby takie badano w Kazimierzówce i na cmentarzysku w Tyszowcach /stan. 25A/. W jednej z mogił w Tyszowcach znaleziono całkowicie zachowane, bogato zdobione naczynie /ryc. 5/. Ludność kultury trzcinieckiej wiązana jest przez niektórych badaczy, m.in. przez nieżyjącego już Aleksandra Gardawskiego, profesora UMCS, z Prasłowianami.

W pierwszej połowie II tysiąclecia, około 1500 roku p.n.e., rozwinęła się w Polsce kultura łużycka. Istniała ona przez około 900 lat. Jej rozwój przypadał zarówno na epokę brązu jak i epokę żelaza. Wraz z pojawieniem się kultury łużyckiej upowszechnił się ciałopalny obrządek pogrzebowy. Był on wyrazem zmiany sy mu wierzeń ludności tego okresu. Spalone szczątki zmarłych zsypywano do urn, które wraz z darami składano do jam grobowych. Cmentarzysko tego typu badano w Łuszczowie /stan. 1/. Niektóre popielnice przykryte były misami, przy innych znajdowano dodatkowo ustawiony kubek. Wyjątkowo w dwóch grobach odnaleziono po dwie popielnice, w postaci dużego naczynia i kubka /ryc. 5/. Z epoką brązu prawdopodobnie należałoby wiązać znalezisko grocika krzemiennego ze Świeciechowa Dużego /stan. 6/.

Kultura grobów podkloszowych łączona jest genetycznie z kulturą pomorską, która datowana jest na lata około 600-300 p.n.e. Na ślady cmentarzyska jej ludności natrafiono w Gołębiu /stan. 6/ oraz w Świeciechowie Dużym /stan. 3/. Grób kloszowy w klasycznej postaci tworzyła popielnica przykryta misą i osłonięta odwróconym do góry dnem kloszem /ryc. 6/. Czasem grób obsypywano resztkami stosu.

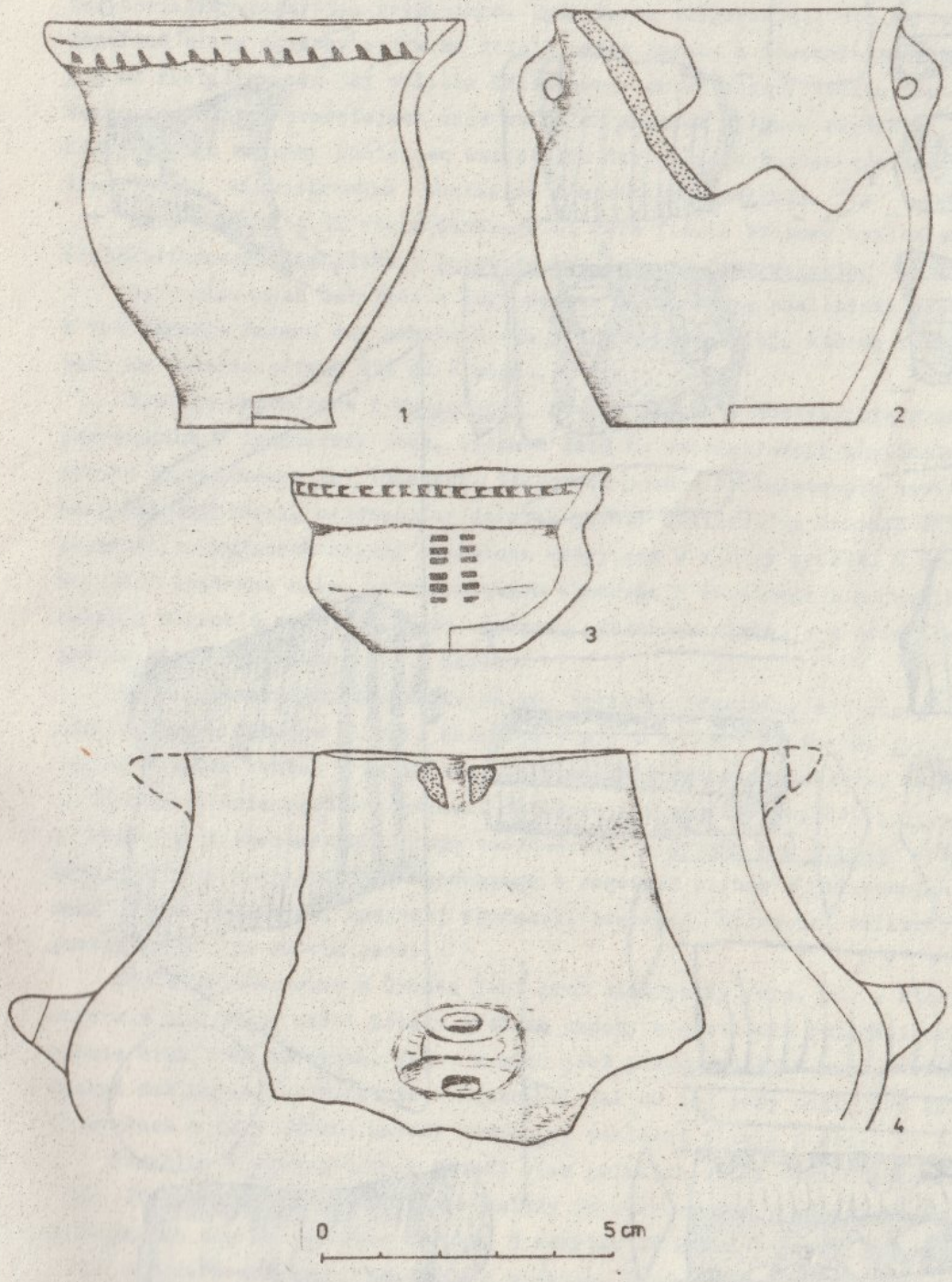

Ryc.3. Gródek nad Bugiem - 1-3/naczynia miniaturowe kultury pucharów lejkowatych; 4/fragment amforki kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej

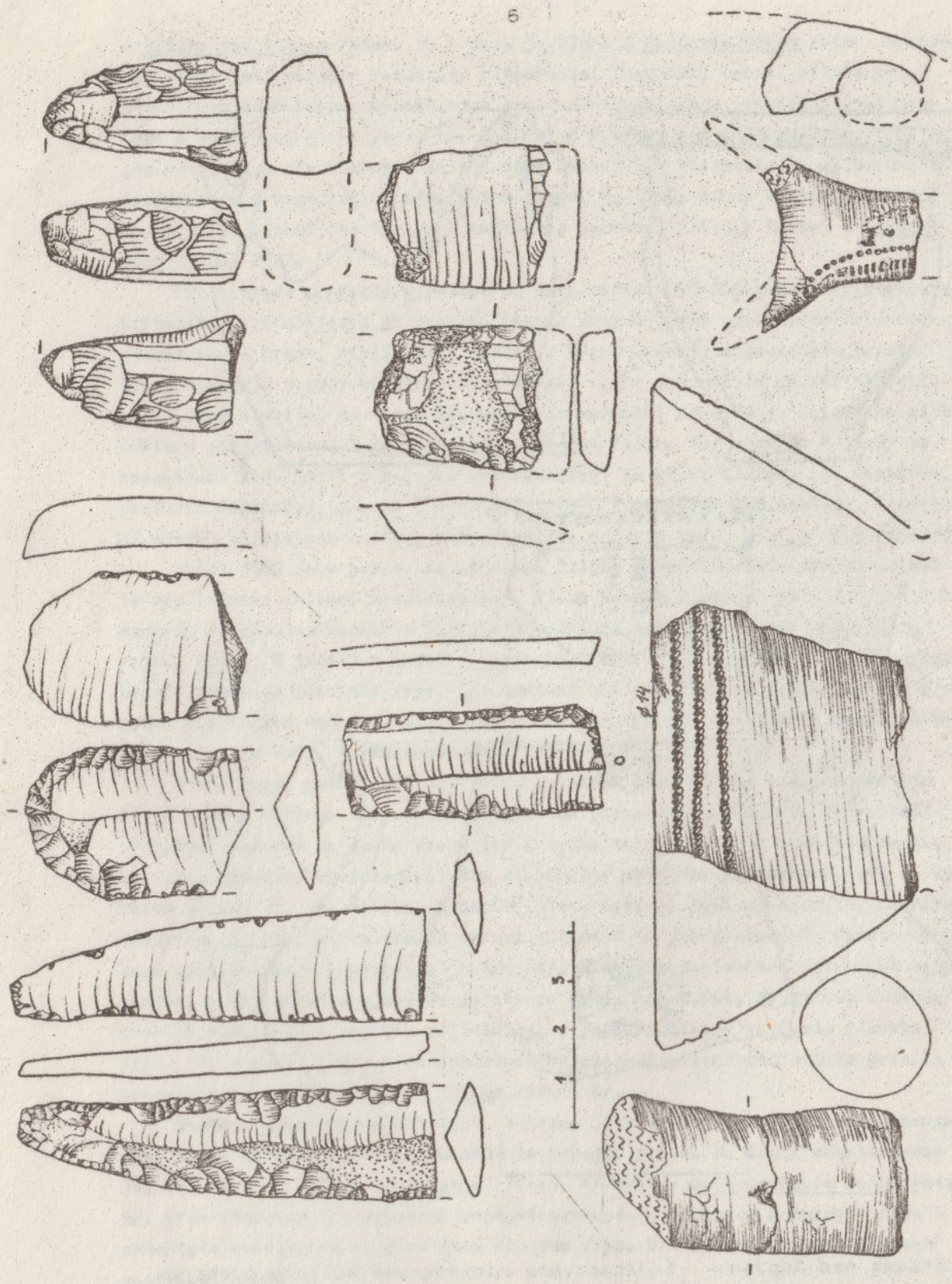

Ryc.4.Majdan Nowy-ceramika i narzędzia kultury pucharów lejkowatych

Pierwsze lata naszej ery to okres gwałtownego wzrostu potęgi i ekspansji terytorialnej cesarstwa rzymskiego. Wydarzenia rozgrywające się na terenie imperium miały ogromny wpływ na dzieje całej Europy i znacznie przyczyniały się do kształtowania jej oblicza kulturowego przez cztery wieki. Dlatego nazwano ten etap w pradziejach ziem polskich okresem wpływów rzymskich. Charakteryzuje go znaczny postęp we wszystkich dziedzinach ówczesnego życia, możliwy dzięki wielostronnym kontaktom i wymianie handlowej.

Na przełom I i II wieku datowane są dwie fibule brązowe znalezione na wielokulturowym stanowisku w Dąbrowie nad Zalewem Zemborzyckim.

Najciekawszych zabytków z tego okresu dostarczają znaleziska grobowe. W tym sezonie badano dwa cmentarzyska grupy masłomęckiej, której rozwój przypadł na lata od połowy III do V wieku.

Badania prowadzone w Masłomęczu /stan. 15/ były kontynuacją prac z lat poprzednich i przyniosły nowe, ciekawe dane do rekonstrukcji oryginalnego obrządku pogrzebowego tej ludności. Większość grobów szkieletowych zawierała pochówki cząstkowe, najczęściej dolnych partii szkieletów. Czasami spalone szczątki brakujących części szkieletu wkopywano w stropy grobów. W czasie wykopalisk dokonano m.in. interesujących obserwacji konstrukcji pojemników na zwłoki. W grobie nr 111 była to wygięta, wydłużona kłoda, a w obiekcie nr 105 prostokątna, wąska skrzynia z desek.

Do najciekawszych znalezisk należy zaliczyć fragmenty antycznej amfory oraz zestaw przyborów do gry, składający się z żetonów ze szkła, poroża i kamienia i dwóch kostek w kształcie wydłużonych prostopadłościanów, znaczonych na dłuższych ściankach nacięciami. Interesujący zespół zabytków z jednego grobu pochodzi z cmentarzyska grupy masłomęckiej w Gródku nad Bugiem /stan. 10/. Składa się on z grzebienia, wykonanego z rogowych płytek i połączonych brązowymi nitami rurkowymi, masywnej sprzączki brązowej, sprzączki żelaznej i fragmentu brązowego okucia pasa.

Ciekawym odkryciem z Gródka jest grób ciałopalny /ryc. 6/, w którym na warstwie spalonych kości leżały srebrne ozdoby o kształcie półksiężyca, t.zw. lunule oraz trzy naczynia. Jedno z nich jest prawdopodobnie naśladownictwem naczyń szklanych. Do zupełnie wyjątkowych jak do tej pory znalezisk na cmentarzyskach z tego okresu należy kompletny szkielet żółwia z grobu nr 42.

Pomyślny i wszechstronny rozwój ziem polskich ulega zahamowaniu na przełomie IV i V wieku. Jego przyczyn należy dopatrywać się w wydarzeniach rozgrywających się na południu Europy. U schyłku IV wieku pojawiły się na ziemiach nadczarnomorskich koczownicze plemiona Hunów, które gwałtownym uderzeniem na państwo Gotów spowodowały masowe migracje tamtejszej ludności w kierunku granic cesarstwa rzymskiego. W tym samym czasie ludy germańskie zamieszkujące Europę Środkową i Zachodnią, coraz częściej dokonują wypraw wojennych przeciwko osłabionemu i przeżywającemu wewnętrzny kryzys imperium.

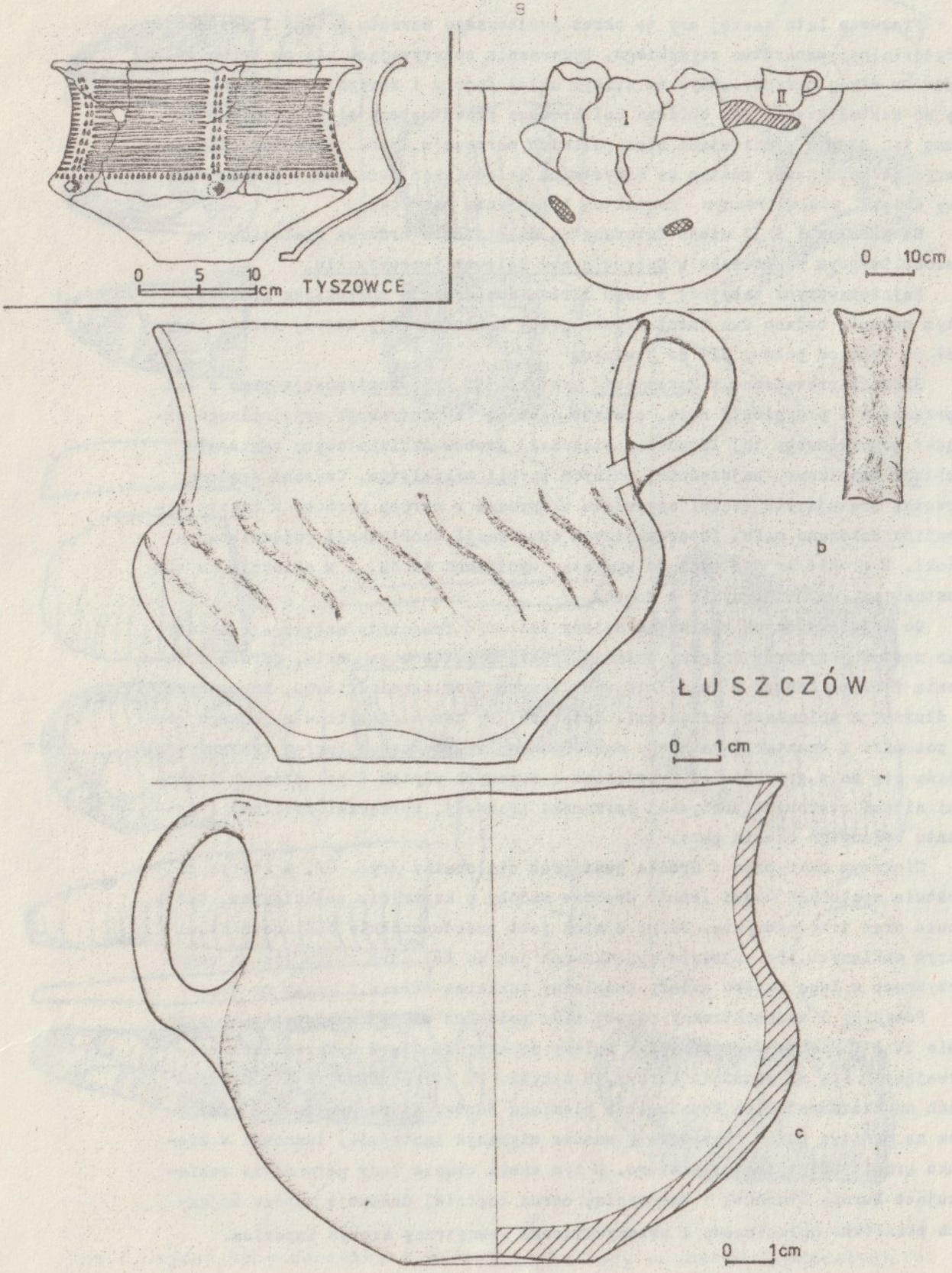

Ryc.5. Tyszowce - naczynie kultury trzcinieckiej; Łuszczów - przekrój poziomy grobu popielnicowego i naczynia kultury łużyckiej

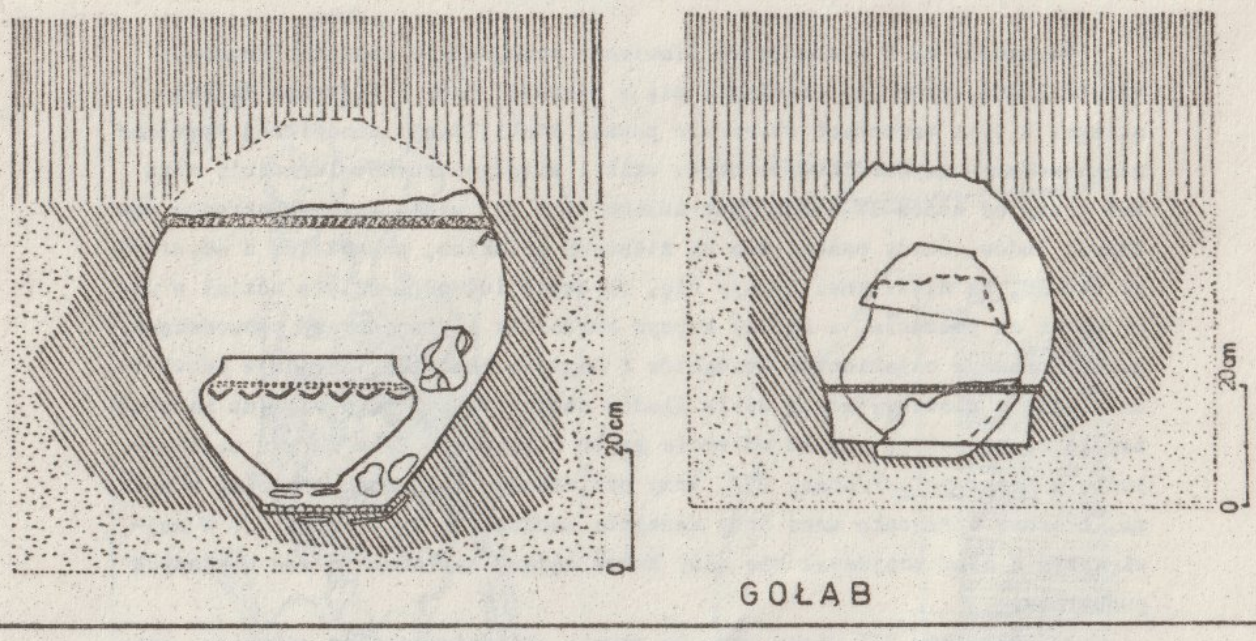

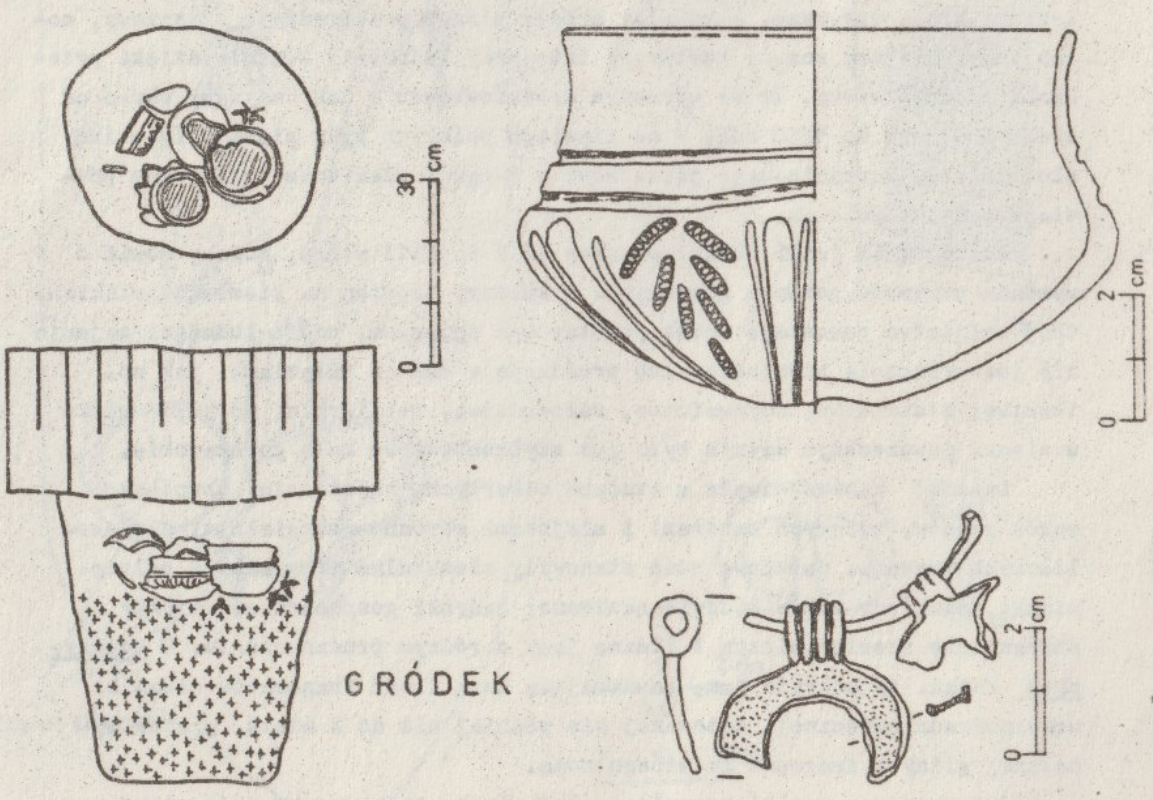

Ryc.6. Gołąb - przekroje poziome grobów kultury grobów podkloszowych;
Gródek nad Bugiem - a/ plan i profil grobu ciałopalnego
z cmentarzyska grupy masłomęckiej, b/ elementy wyposażenia grobu

Począwszy od V wieku także Słowianie przejawiali znaczną ekspansję terytorialną, rozprzestrzeniając się w kierunku Łaby i Półwyspu Bałkańskiego. W tych warunkach zburzenie pewnej stabilizacji osadniczej wywołane atakiem Hunów zapoczątkowało okres walk i ciągłych ruchów ludności; stąd też czasy od końca IV wieku do przełomu VI i VII wieku nazwano okresem wędrówek ludów. Ślady osadnictwa na ziemiach polskich, pochodzące z omawianego okresu, są nieliczne. Wydaje się, że część ludności wzięła udział w wędrówkach na południe, a ogólny kryzys osadniczy i gospodarczy spowodowany, m.in. znacznym osłabieniem kontaktów i napływu importów, znajduje odzwierciedlenie w nieuchwytności wielu śladów osadnictwa. Z tego względu za niezwykle cenne należy uważać odkrycie grobu z wczesnej fazy okresu wędrówek ludów w Moroczynie /stan. 25/. Przy szkielecie znaleziono grzebień z poroża, brązową sprzączkę oraz trzy naczynia toczone na kole /ryc. 7/. W największym z nich znajdował się mały kubek będący naśladownictwem szklanych pucharków.

Od początków VII wieku wzrasta powoli zaludnienie ziem polskich. Znaleziska archeologiczne, a później źródła pisane potwierdzają stopniowy, coraz pomyślniejszy rozwój kulturowy tutejszej ludności. Właśnie dzięki przekazom pisanym wiemy, że we wczesnym średniowieczu - tak nazywamy okres od około 600 roku do 1250 roku - na ziemiach polskich żyły niewątpliwie ludy słowiańskie, zorganizowane początkowo w związki plemienne; w X wieku powstaje państwo polskie.

Szczególnie jeśli chodzi o okres od X do XIII wieku, możemy mówić o wysokim poziomie rozwoju gospodarki i kultury Słowian na ziemiach polskich. Choć rolnictwo pozostaje wciąż podstawowym zajęciem, część ludności zajmuje się już wyłącznie rzemiosłem lub produkcją w takich gałęziach, jak np. tkactwo, złotnictwo, rogownictwo, solowarstwo, metalurgia. Od XIII wieku w niemal powszechnym użyciu było już szybkoobrotowe koło garncarskie.

Ludność zamieszkiwała w osadach otwartych, najczęściej skupionych wokół grodów, będących centrami i miejscami obronno-refugialnymi dla okolicznych terenów. Zabudowę osad stanowiły mieszkalne ziemianki i półziemianki, niekiedy także budowle naziemne; budynki gospodarcze, obiekty o charakterze rzemieślniczym i liczne jamy o różnym przeznaczeniu. W Wołczynach /stan. 1/ odkryto jamę zawierającą dużą ilość fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej, datowanej nie później niż do X wieku, grudki wypalonej gliny i fragment żelaznego noża.

Interesujące wyniki przyniosły badania na pochodzącym z IX wieku wyżynnym grodzisku w Zdziechowicach /stan. 1/. Na majdanie odkryto m.in. pozostałości budynku, a w fosie odsłonięto kamienny bruk, nierozpoznanego przeznaczenia i chronologii. U podnóża grodziska znaleziono ustawione na

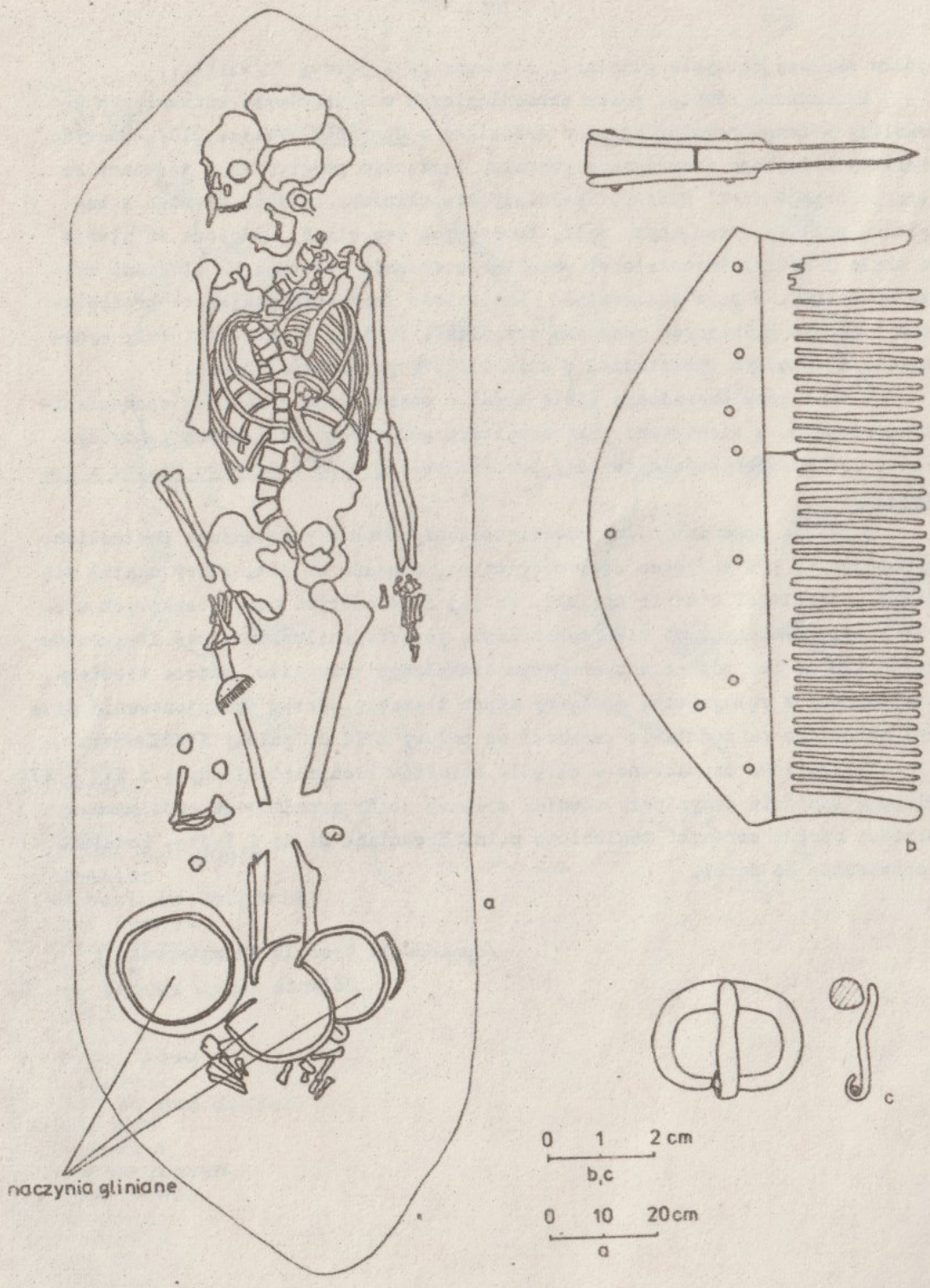

Ryc.7. Moroczyn - plan płaski i wyposażenie grobu z wczesnego okresu wędrówek ludów

półce skalnej naczynie gliniane, datowane na 2 połowę IX wieku.

Prowadzono również prace archeologiczne o charakterze ratowniczym w okolicy wczesnośredniowiecznego grodziska w Czermnie /stan. IIG/. Odkryto relikty kolejnego drewnianego pomostu, łączącego podgrodzie z terenami na prawym brzegu rzeki Huczwy. Zachowały się skupiska wbitych pionowo w bagienne podłoże drewnianych pali, tworzących dwa ciągi, oddalone od siebie o około 3 metry. Pozostałości pomostu są obecnie widoczne na długości około 85 metrów. W jego sąsiedztwie znaleziono fragmenty szklanych bransoletek i naczyń glinianych oraz dwa przęśliki. Szklane bransoletki były wykonane w miejscowym warsztacie, o czym wiemy z poprzednich badań.

W 1985 roku prowadzono wiele badań o charakterze archeologiczno-architektonicznym, w większości przy zabytkach późnośredniowiecznych i nowożytnych. Wystawę zamykają materiały pochodzące z Chełma i Starego Miasta w Zamościu.

W czasie prac inżynieryjno-zabezpieczających w podziemiach chełmskich, prowadzonych pod nadzorem archeologicznym, zbadano obiekt, który okazał się być w przeszłości studnią miejską. Na jej dnie odkryto pięć klepkowych wiader z przynitowanymi do nich łańcuchami; ponadto znaleziono dużo fragmentów ceramiki, ostrze topora z zachowanym drewnianym trzonkiem, ostrze siekiery, stalowy nóż z rękojeścią, mosiężny klucz i szablę. Okres funkcjonowania studni określono na podstawie ceramiki od połowy XVII do połowy XVIII wieku.

Wykopaliska prowadzone w obrębie obiektów architektonicznych z XVI - XIX wieku w Zamościu przyniosły również ciekawy zbiór przedmiotów codziennego użytku; oprócz ceramiki znaleziono m.in. drewnianą miskę i łyżkę, kościaną szczoteczkę do zębów.

/opracowały Urszula Kurzątkowska i
Jolanta Nogaj/

Druk. UMCS, 82/86, n. 300, F-3/63

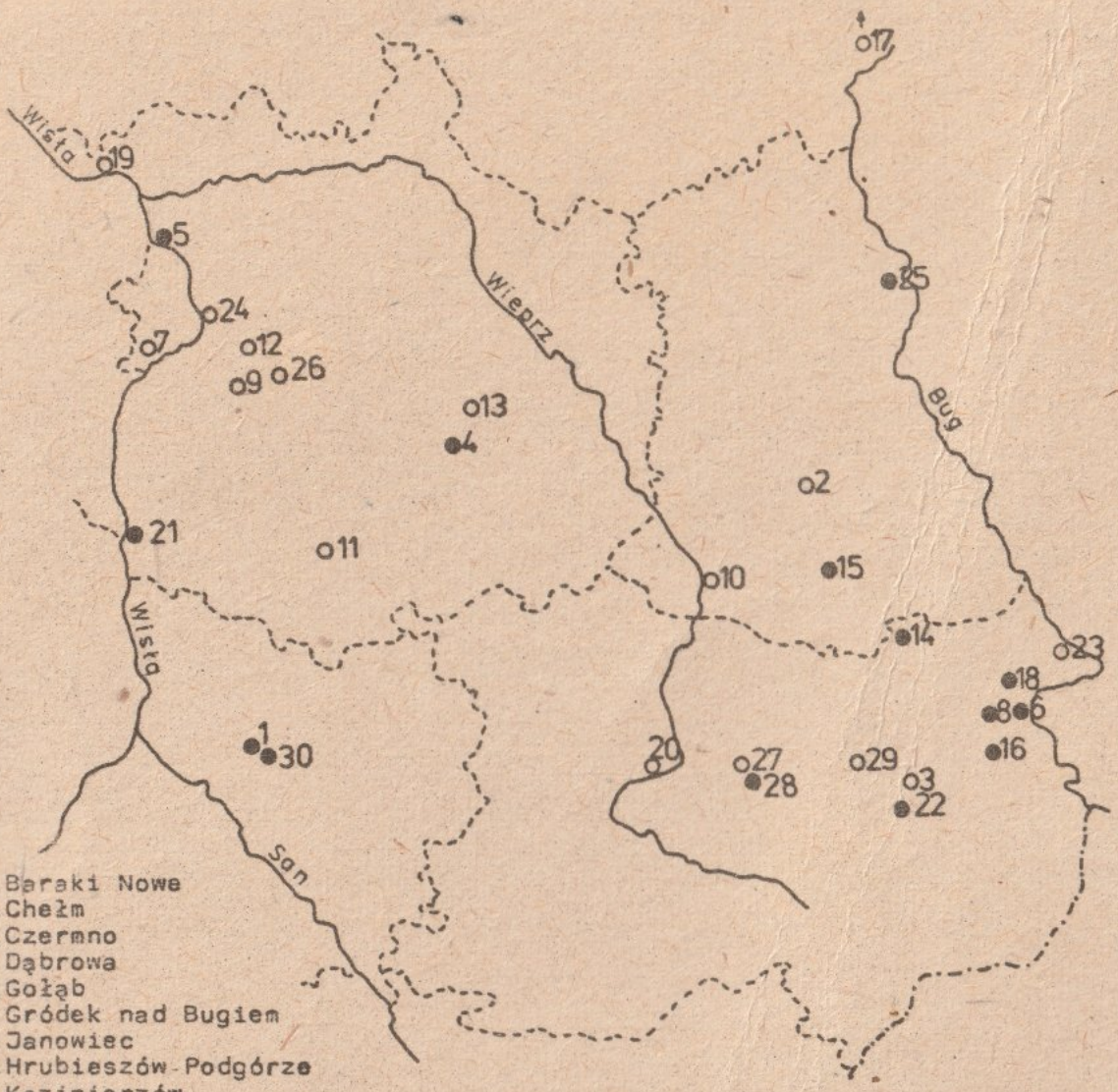

1. Baraki Nowe
2. Chełm
3. Czermno
4. Dąbrowa
5. Gołąb
6. Gródek nad Bugiem
7. Janowiec
8. Hrubieszów-Podgórze
9. Kazimierzów
10. Krasnystaw
11. Kraśnik
12. Las Stocki
13. Lublin
14. Łuszczów
15. Majdan Nowy
16. Masłomęcz
17. Mielnik nad Bugiem
18. Moroczyn
19. Pawłowice
20. Szczebrzeszyn
21. Świeciechów
22. Tyszowce
23. Wieniawka
24. Włostowice
25. Wołczyny
26. Wojciechów
27. Zamość-Zamczysko
28. Zamość-Stare Miasto
29. Zawałów
30. Zdziechowice

Lokalizacja stanowisk, na których prowadzono badania w roku 1985.
O stanowiska badane wykopaliskowo.
● stanowiska badane wykopaliskowo, z których eksponaty znajdują się na wystawie